

EEDER
EDEBÎ ELEŞTİRİ DERGİSİ
ISSN: 2602-4616

Cilt V, Sayı I, Yıl 5, Mart 2021

Makale Adı /Article Name

Kahvenâme Şiirlerine Ek:
Derviş Hilmî'nin Kahve Redifli Şiiri

Addition to Coffee Poems:
Dervish Hilmî's Poem With Coffee
Redif

Yazar/Author

Talip ÇUKURLU

Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
talip.cukurlu@siirt.edu.tr ORCID: 0000-0002-5164-6720

Yayın Bilgisi/Article Information

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 04.01.2021

Kabul Tarihi: 08.03.2021

Yayın Tarihi: 31.03.2021

DOI: 10.31465/eeder.853353

Sayfa Aralığı: 233-243

Kaynak Gösterme/Citation

Çukurlu, Talip (2021). "Kahvenâme Şiirlerine Ek:
Derviş Hilmî'nin Kahve Redifli Şiiri", *Edebî Eleştiri Dergisi*, C V, S I, s. 233-
243.

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK
KURUL ONAYI" gerektirmemektedir.)

ÖZ

Klasik Türk şiirinin temel eserleri şairlerin şiirlerini topladıkları divanlardır. Çeşitli sebeplerle divanda bulunmayan şiirlere mecmualarda rastlamak mümkündür. Şiir mecmuaları, bir şairin divanında bulunmayan şiirlerinin tespiti, divanı kaybolmuş bir şairin şiirlerinin tertibi, isimleri duyulmamış veya eserini tertip edememiş şairlerin şiirlerinin bulunması ya da kendisi hakkında hiçbir kaynakta bilgi bulunamazken bir köşesinde çok değerli bir bilgi bulunabilmesi açılarından değerli eserlerdir. Ayrıca şiir mecmuaları derlendikleri dönemin edebi beğenisini göstermeleri bakımından da önemli eserlerdir. Bu çalışmada, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi koleksiyonunda bulunan Ae mnz 234 numaralı müstensihî, istinsah tarihi ve yeri bilinmeyen bir şiir mecmuasındaki kahve redifli ve dokuz beyitli bir gazel incelenecektir. *Kahvenâme* olarak da isimlendirebileceğimiz gazelin şairinin mahlası dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde kahve kültürü hakkında kısaca bilgi verilecektir. İkinci bölümde gazelin müellifini tespit etmek için gösterilen çabaya değinilecek, üçüncü bölümde ise gazel, şekil ve anlam bakımından incelenecektir. Çalışmanın sonuna yazma metin ilave edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Şiir Mecmuası, Klasik Türk Şiiri, Kahve, Kahvenâme, Derviş Hilmî

ABSTRACT

The basic works of Classical Turkish Poetry are the divans where poets collect their poems. It is possible to come across poems that are not on the Divans for various reasons in magazines. Poetry journals are valuable works in terms of detecting poems that are not found in a poet's divan, in terms of determining the poems of a poet whose divan has been lost, and in terms of finding poems of poets whose names are unheard of. In addition, poetry journals are important works in terms of showing the literary appreciation of the period they were written. In this study, a ghazel written in nine couplets with coffee redif in the poetry collection Ae mnz 234 in the Ali Emiri Efendi collection of the Istanbul Millet Library will be examined. The author, reproducer and place of writing of the magazine are unknown. Likewise, there is no information other than the nickname of the author of the gazel, which we can call "coffee poetry". In the first step of the article, brief information about coffee culture will be given and then the efforts to identify the author of the poem will be included. In the third step, the ghazel will be examined in terms of shape and meaning. Manuscript has been added to the end of the study.

Keywords: Poetry Collection, Classical Turkish Poetry, Coffee, Coffee Poetry, Dervish Hilmî

1. Kahvenin Kökeni ve Anlamları

Kahve kelimesinin kökeninin tartışmalı olmakla beraber çoğunlukla Arapça olduğu kabul edilir. Fakat bununla birlikte kelimenin yazımında birliktelik yoktur. Kimi metinlerde قهوة kimi metinlerde ise قهوه şeklinde yazılmıştır (Arendonk, 1988: 99). Kahve temel anlamıyla “içecek şey, şarap” manasına gelmektedir (A. Vefik Paşa, 2000: 685; Ayverdi, 2011: 605; Devellioğlu, 2004: 482). Kahvenin, içen kişinin iştahını kesme özelliği bulunduğu için bu anlamı kazandığı bilinmektedir (Remzî, 2018, C. 2: 161). Bunların yanı sıra kahve; halis süt, güzel koku, bolluk bereket anlamlarına da gelmektedir (Bostan, 2001, C. 24: 204).

Kimileri kahvenin Yemen kökenli olduğunu söylerken birçok araştırmacı kahvenin anavatanı olarak Habeşistan'ın “Kaffa” bölgesini kabul eder. Kahve, keşfedildiği ilk zamanlarda meyve olarak kabul edilirken 14. yy'dan sonra taneleri kavruarak içilen sıcak bir içecek haline gelmiştir (Demir, 2011: 3-4).

2. Kahvenin Ortaya Çıkışı ve Kabul Görmesi¹

¹ Kahvenin ortaya çıkışı rivayetleri hakkında -aşağıdaki kaynaklardan istifadeyle- kısaca bilgi verilecek olup ayrıntılı bilgi için şu eserlere bakılabilir: Arendonk, 1988: 95-101; Ayvazoğlu, 2019; Cengiz, 2011; Demir, 2011; Heise, 2001; Koz, 2011; Kâtip Çelebi: e-kaynak; Odunkıran ve Alpaydın, 2013.

Kahvenin nerede ortaya çıktığı, nasıl keşfedildiği, bugünkü kullanımına nasıl ulaştığına dair tarihi belgelerin yeteri kadar olmaması nedeniyle, bu konuda çeşitli rivayetler ortaya atılmıştır. Bunlardan birinde bir manastır çobanı tesadüfen keşfeder ve keşişler kahvenin uyku kaçırıcı özelliğini fark ederek geceleri daha çok ibadet edebilirler. İkinci rivayette Şeyh Şâzelî (Ali bin Ömer ö. 821/1418) Yemen Muha emirinin hiddetiyle Evsab Dağı'na sürgün edilir. Şehirde uyuz salgını başlayınca insanlar dua için şeyhin yanına gelir. Şeyhin orada yetişen kahveyi ikram etmesiyle hastalık ortadan kalkar. Hatta kahvenin pişirilirken taşıp etrafa dökülmesi, şeyhin yorumuna göre, tüm dünyaya ulaşacağı anlamına gelir. Bu rivayet Osmanlı tebaası arasında kabul gördüğü için kahveciler pirleri olarak Şeyh Hasan Şâzelî'yi kabul etmişlerdir.

Başka bir rivayette Hz. Muhammed'in bir diğerinde Hz. Süleyman'ın hastalıklardan kurtulabilmesi için Cebrail tarafından getirilen ve kavurarak içirilen kahve vardır. Rivayetlerin ortak noktası ise, kahvenin ortaya çıkışının dini kökenli olması ve şifa bulma sebebiyle keşfedilmiş olmasıdır.²

Zamanla kahve birçok ülkeye yayılmıştır. Bazı Müslüman beldeler kahvenin meşruluğu konusunda ayrılığa düşmüş, kimi zaman kahve lehine kimi zaman ise aleyhine fetvalar verilmiştir.³ Osmanlı Devleti'nde de benzer bir durum vardır. Kahvenin kötü amaçlara aracılık ettiği düşünülerek 1543 yılında kahve yüklü gemiler Ebussuud'un fetvasıyla batırılmıştır (Soysal, 2002: 554-555)⁴. Ayvansarayî kahvenin Osmanlıya gelişinin 1551-1552 olduğunu söylerken (Ayvazoğlu, 2019: 16) Peçevî İbrahim Efendi bu tarihin 1554 olduğunu söyler (Açıkgöz, 1999: 3). Kısacası, Kânûnî döneminde (1494-1566) Osmanlı'ya giren kahve çok sevildiği için süratle kahvehaneler açılmış fakat Ebussuud'un fetvalarıyla tekrar kapatılmıştır.⁵ IV. Mehmet (1648-1688) dönemine kadar kimi zaman kapatılan kimi zaman izin verilen kahvehaneler bu dönemden sonra tamamen serbest olmuştur. (Odunkıran-Alpaydın, 2013: 50; Yaman, 2011: 13).

3. Kahvenin Klasik Türk Şiirindeki Kullanımları

Kahvenin tanımlarının içinde “şarap, keyif veren içecek” anlamı olsa da, her ne kadar şarap kadar keyif verici bulunmasa da kahve, Klasik Türk şiiri içinde yer edinebilmiş ve kültürel bir öğe haline gelmiştir. Osmanlı şairleri şarap ile kahveyi sürekli mukayese etmişlerdir. Bunu kimi zaman divanlarında yer alan şiirlerle kimi zaman Nağzî'nin “*Münâzara-i Kahve vü Bâde*” adlı mesnevisi gibi müstakil eserlerle ortaya koymuşlardır.

Klasik Türk şiirinin en temel edebi sanatlarından olan hüsn-i talil ve teşbih sayesinde şairler, kahve üzerine birbirinden güzel hayaller kurmuşlardır. Kahvenin sıcak içilmesinden mütevellit sıcakkanlı bir dost olması, kahvehanelerde çalışan gençlerden hareketle kahvenin temiz, güzel bir sevgili olması, rengi ve kıvamının tutturulamaması sebebiyle kara bir suya benzetilmesi, kara yüzlü bir sevgili yahut rakip veya karga olması, kimi zaman geceleri içilmesi ve rengi sebebiyle yarasaya benzetilmesi, hastalıklara şifa olması sebebiyle âb-ı hayâta benzetilmesi, bunların

² Bazı sufiler kahve içmeyi o kadar kutsallaştırmışlardı ki kahve içmek dini bir merasim özelliği kazandı. “Kahve” ve esmâ-i hüsnâdan “kavî” kelimelerinin ebcedleri 116 olduğu için kahve, “yâ kavî” esması 116 defa zikredilerek içilmeye başlandı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Arendonk, 1988: 97.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Acar, 2020; Aydın, 2006; Yaşar, 2006.

⁴ Ayvazoğlu burada Kâtip Çelebi'ye itiraz eder ve Ebussuud Efendi 1545'te şeyhülislam olmuştur, gemilerin batırılması da pek mantıklı değildir, muhtemelen kahveler denize dökülmüştür, der (Ayvazoğlu, 2019: 15).

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Düzdağ, 1972: 148-149.

belli başlıklarındandır (Açıkgöz, 1999: 3-94; Ayvazoğlu, 2019: 13-135; Odunkıran ve Alpaydın, 2013: 50-65).

Osmanlı şiirinde kahve sadece bir hayal ögesi olarak kullanılmamıştır. Bilhassa kahvehaneler aracılığıyla sosyal hayatın yansımalarının şiirde yer almasına da neden olmuştur. Kahvenin tadının güzelleşmesi amacıyla içine misk veya gül suyu katılması, Hac dönüşü misafirlere kahve ikram edilmesi, Ramazan ayında şarap yerine kahve tüketilmesi, kahvenin biyolojik olarak zihni uyanık tutması, kahvehanenin insanların toplanma yeri olması ve kimi zaman irfan meclisi kimi zaman dedikodu mekânı olması, kahvehane yasakları şiirlerde yer alan sosyal konulardan bazılarıdır (Açıkgöz, 1999: 3-94, 151-164; Ayvazoğlu, 2019: 146-228; Odunkıran ve Alpaydın, 2013).

4. Derviş Hilmî'nin Kahvenâmesi

4.1. Şiirin Bulunduğu Mecmua

Gazel nazım şekli ve kahve redifi kullanılarak yazılmış ve çoğunlukla kahvenin özelliklerinden bahsettiği için “kahvenâme” diyebileceğimiz gazel, İstanbul Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Koleksiyonu 34 Ae Manzum 234 numaralı bir şiir mecmuasında bulunmaktadır. Mecmuanın derleyeni/müstensihi belli değildir. Nesih hatla yazılmış eserin sırtı bezdir ve yüzü kâğıt kaplıdır. Üç parçaya ayrılmış mecmuanın aralardaki bazı yaprakları kaybolmuştur. Mecmuada muhtelif şairlerden seçme şiirler bulunmaktadır.

4.2. Şiirin Müellifini Tespit Gayretleri

Şairin isminin “Derviş Hilmî” olmasının haricinde herhangi bir bilgi bulunmaması, araştırma alanının genişlemesini ve her verinin dikkatle incelenmesini gerektirmiştir. Bu nedenle kahve redifli şiire veyahut bir parçasına ulaşabilme amacıyla Hilmî mahlasını taşıyan bütün şairlerin eserlerine ulaşılmaya çalışılmış ve bununla ilgili YÖKTEZ’de bulunan bazı çalışmalar incelenmiştir.⁶

Taramalar neticesinde incelenen tezlerin hiçbirinde kahve redifli bir şiire tesadüf edilmemiştir. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü projesinin elektronik sayfasında (<http://teis.yesevi.edu.tr/>) yer alan yazarların hayat bilgilerinin hemen ardından verilen “eserlerinden örnekler” bölümünde bulabilmek umuduyla mahlası kimi zaman da ismi Hilmî olan 38 kişi/madde taranmış fakat beklenen neticeye ulaşılamamıştır.

Klasik Türk şiirinin kaynaklarından olan şuarâ tezkirelerinde verilen örnek şiirlerde bulabilmek amacıyla bütün tezkireler taranmış, aşağıdaki tezkirelerde tespit edilen “Hilmî”ler tek tek incelenmiştir. Her bir tezkirenin yanındaki rakam, o tezkiredeki “Hilmî” mahlaslı şair sayısını gösterir:

Sehî, Heşt Behişt (1 isim), Âşık Çelebi, Meşâirü’ş-Şuarâ (1 isim), Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkire-i Şuarâ (3 isim), Beyânî, Tezkire-i Şuarâ (1 isim), Riyâzî, Riyâzü’ş-Şuarâ (2 isim), Fâizî, Zübdetü’l-Eş’âr (3 isim), Rızâ, Tezkire-i Rızâ (1 isim), Güftî, Teşrifâtü’ş-Şuarâ (1 isim), Râmiz, Âdâb-ı Zurafâ (2 isim), Esrâr Dede,

⁶ Bu çalışmalar şunlardır: Akif Yakışır (2016). Mehmed Ali Hilmî Dede Baba'nın Dîvânı, Bingöl Üniv. SBE YL Tezi; Fatma Sazlık (2010). Hasan Hilmî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Dîvânı ve Dîvânı'nın İncelenmesi, Afyon Kocatepe Üniv. SBE YL Tezi; Hasan Ekici (2010). Hasan Hilmî Edirnevi Dîvânı (İnceleme-Metin), İnönü Üniv. SBE YL Tezi; Hüsnüye Koro (2015). Abdülmalik Hilmî Dîvânı ve Dil Özellikleri, İstanbul Üniv. SBE DR Tezi; Kerime Üstünova (1993), Hilmî Dîvânı, Uludağ Üniv. SBE YL Tezi; Muhammed Duman (2010). Trabzonlu Emin Hilmî Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Dîvânının Metni” Gazi Üniv. SBE YL Tezi; Şeyma Duyur (2016). Elmastraşzâde Mustafa Hilmî'nin 2. Dîvânı (İnceleme-Metin), Dumlupınar Üniv. SBE, YL Tezi.

Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviye (1 isim), Fatîn, Hâtimetü'l-Eş'âr (4 isim), Mehmet Tevfik, Mecmûatü't-Terâcîm (1 isim), Çaylak Tevfik, Kâfile-i Şuarâ (9 isim), Ali Emîrî, Tezkire-i Şuarâ-yı Amîd (1 isim), İbnül Emin, Son Asır Türk Şairleri (4 isim).

16. yüzyıl tezkirelerinin büyük bir kısmı kahvenin Osmanlı'ya hemen hemen gelme dönemlerinde yazılmış olsalar bile, onlar da incelenmiş fakat bu tezkirelerin hiçbirinde elimizdeki şiire tesadüf edilmemiştir.⁷

Yukarıda bahsedilen taramalar neticesinde Derviş Hilmî ve kahveden bahseden bu şiiri hakkında bir bilgiye ulaşılamamış ve edebiyat tarihimize/kahve kültürümüze kazandırılacak/katkı yapacak bir eser olduğu kanaatine varılmıştır. Bir sonraki bölümde adı geçen şiir şekil ve muhteva yönünden incelenecektir.

4.3. Şiirin İncelemesi

Şiir, İstanbul Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Koleksiyonu 34 Ae Manzum 234 numaralı şiir mecmuasının 45a varağında. Mecmuanın sayfaları Arap rakamlarıyla numaralandırılmış olmakla beraber başında ve ara sayfalarında kopukluklar bulunmaktadır.

Derviş Hilmî'nin kahve redifini kullanarak kaleme aldığı dokuz beyitlik bu manzume, gazel nazım şekliyle yazılmış ve şiirin başında “Der Hakk-ı Kahve Derviş Hilmî” bilgisi verilmiştir. Kafiye olarak “-ân” harflerinin kullanıldığı bu manzume, aruzun fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün kalıbıyla yazılmış ve vezin hemen hemen kusursuz uygulanmıştır. Şiir, aynı konu etrafında işlenmesi bakımından “yek-ahenk gazel” özelliği gösterir.

Kahve redifi ve kahveyle ilgili kelimeler kullanılarak oluşturulmuş şiirlerden biri olan gazelin ilk beytinde şair kahveyi, dostların gelmesini iştiaikle beklediği, geldiği zaman dost meclisine şeref veren güzel bir sevgiliye benzetmiştir. Sevgili ise nazlı edasıyla meclise gelerek, oranın kıymetini artırmıştır.

İlk beyte klasik Türk şiiri çerçevesindeki bir sevgili tipiyle başlayan şair, ikinci beytinde kahve ile bâdeyi karşılaştırmaya başlar. Daha önce bahsedildiği üzere her ikisi de neşe ve rahatlamaya medar olduğu için karşılaştırmalara konu olmuş, kimi zaman mesneviler bile kaleme alınmıştır. Bâdeyi öven şairler olduğu gibi kahveyi bir adım daha öne çıkarmaya çalışan şairler de olmuştur. Bunlar daha çok, haram olması sebebiyle içkiden uzak duran derviş-meşrep şairlerdir. Fakat, şarabın/bâdenin çok uzun zamandır devam eden saltanatını kahvenin sarsması gerçekleşmesi zor bir beklentidir.

Bâdenin rengi itibariyle kırmızı elbise giymiş bir güzele benzetilmesi klasik Türk şiirindeki temayüllere uygun düşmektedir fakat Derviş Hilmî bâdeyi, kırmızılar giymiş yerli bir eşkiyaya benzetirken kahveyi, misk gibi güzel kokan hem de misk gibi siyah renkli bir kaftan giymiş Yemenliye teşbih eder. Bâdenin, insanın aklının/iradesinin gidip saldırganlaşmasına sebep olması, kahvenin ise rahatlamayla beraber şuurda bir uyanıklık meydana getirmesi, şairin teşbihindeki hakikati göstermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte Hilmî, bâdeyi “yerli” kabul

⁷ Derviş Hilmî'nin kahve redifli şiiri, Kültür Bakanlığı e-kitap projesi (<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78453/mecmualar.html>) kapsamında paylaşımına açılan mecmualarda da taranmış fakat bir netice alınamamıştır. Derviş Hilmî hakkında bir makale yazılmış olabileceğinden hareketle Dergipark (<https://dergipark.org.tr/tr/>) üzerinde yapılan tarama neticesinde sayın Prof. Dr. Beyhan Kesik'in yakın zamanda yayınlanan “*Kıbrıslı Hilmî'nin Kahvenâmesi*” başlıklı makalesinin de aranan şiirle bir ilgisi olmadığı tespit edilmiştir.

etmiştir. Kahvenin “miskîce” kaftan giymesinden işaretle, kahveye aroma vermek amacıyla misk karıştırılmasına telmihte bulunduğunu söylemek de mümkündür.

Hilmî, üçüncü beyti hem gerçek hem mecaz anlama gelebilecek şekilde oluşturmuştur. Birinci anlamıyla, kahvenin pişmemiş, çiğ olduğunu iddia edenlerin ahmak olduğunu, ocakta piştiğini söyler. “Ahmaklık etmek” anlamına gelen birçok kelime kullanılabilecekken “bönlük etmek” tabirini kullanması, kahvenin özüne “bön/bün” (A. Vefik Paşa, 2000: 685) denildiğini çağrıştırmak için olsa gerektir. İkinci belki de şairin asıl kastettiği anlamıyla kahvenin, -şarap gibi yıllanmamış- manevi bakımdan daha kemâle ermemiş, çiğ, ham bir derviş olduğunu iddia edenlerin ahmak olduğunu çünkü onun sînesini açıp, tennûre giyip aşk ateşiyle döne döne semâya başladığını belirtir. Tennûr, günümüzdeki kullanımıyla tandır, fırın ocak anlamına gelen bir kelimedir (Devellioğlu, 2004: 1080). Şair, kelimenin sonuna gelen “güzel he” harfini o kadar özenle yerleştirmiştir ki “tennûra” şeklinde okunduğunda, kahvenin ocağa konmasını hatırlatırken “tennûre” biçiminde okunduğunda Mevlevî dervişlerin giydikleri, kolsuz, yakasız, iki parçalık bir elbiseyi çağrıştırmaktadır. Mevlevî dervişleri ilk terbiye yeri olarak mutfaktan başlarlardı ve burada üzerlerine tennûre giyerlerdi. Tennûre açmak, “sema etmeye başlamak” anlamına da gelen bir terimdir. (Pakalın, 1983, C. 3: 458). Hilmî, tennûre giydirdiği kahvenin sînesini de açtırarak onu semâ eden bir dervişten farklı tahayyül etmemiştir. Kahvenin pişirilirken ocağın üzerinde döndürülmesi ile semâzenlerin dönmesi arasında da benzerlik ilişkisi kurmuştur. Sadece bu beytinden hareketle Derviş Hilmî'nin Mevlevî olabileceğini ve kalemi kuvvetli bir şair olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Dördüncü beyitte şair yine tevriyeli bir kullanım örneği sergilemiştir. “Kâl ü kâl” ilk anlamıyla “dedikodu”yu çağrıştırmaktadır fakat “kâl” aynı zamanda “altın, gümüş gibi madenleri tasfiye etmek, elemek, eritmek” (A. Vefik Paşa, 2000: 203) anlamına gelir. Bilindiği üzere kahve öğütme makinelerinde kahve dövülerek kum gibi toz haline getirilir. Bu öğütmenin biraz daha ilkel aletlerle yapıldığını düşündüğümüzde “darp” kelimesinin anlamı daha da netleşmektedir. Kahve; mahmurluğu giderici, uyku açıcı özelliği sebebiyle gece-gündüz, her an içilebilmektedir. Bilhassa geceleri meyhanede geçirenler, gecenin mahmurluğunu atmak için sabahın erken saatlerinde kahvehaneye gelerek kahve içerlermiş (Açıkgöz, 1999: 54). Hilmî, ilk mısradaki darbelerin üzerine bir de -kahvenin ateşte pişirilmesine telmihen- günün diğer vakitlerinde zaten ateşe sokulan kahvenin sabahın erken saatlerinde bile rahat bırakılmadığını, ateşe sokarak ona hâlâ belalar çektirdiklerini söylemiştir.

Beşinci beytin ilk kelimeleri silinmeye yakın bir halde olduğu için tam okunamamıştır. Siyâk ve sibâkına binaen “Hâk olup” okunmasının en uygun olduğuna karar verilmiştir.⁸ Buradan hareketle şairin, kahvenin çekildikten sonraki toprağa benzeyen toz halini çağrıştırmak istediği tahmin edilebilir. Hatta çekildikten sonra toprak gibi olmasının yanı sıra, toz kahvenin içine konulduğu toprak kabın yahut fincanın, onun mezarı olduğunu tasavvur etmekle birlikte kahvenin telvesinin toprağa dökülmesinden hareketle kahvenin vücudunun toprak olduğu hayalinin çağrıştırmak istendiğini söylemek de mümkündür. Hilmî, kahveyi kişileştirerek başkaları için kendini feda eden birine benzetmiştir. Fakat bu kendini feda etme davranışı, diğer insanlara bir lütuftur. Çünkü bu sayede onların gözlerine parlaklık gelmektedir.

⁸ Bu ve benzeri kelimelerin okunması/anlamlandırılması hususunda değerli fikirlerini paylaşan Prof. Dr. M. Fatih Köksal ve Prof. Dr. Ozan Yılmaz beyefendilere teşekkürlerimi arz ederim.

Makalenin ikinci bölümünde değinildiği üzere, Osmanlı toplumunda kahveyi bulan kişinin Şeyh Hasan Şâzelî olduğu kabul görmüştür. Hilmî, gazelin altıncı beytinde bu kabule telmihte bulunarak “Şâzelî mevcududur” cümlesini kurmuştur. Ardından gelen “ruhına Hak rahmet ede” cümlesi de ustaca, tevriyeli bir şekilde hem Hasan Şâzelî'nin ruhuna rahmet hem de -teşhis yoluyla- kahvenin ruhuna rahmet anlamlarına gelmektedir.

Yedinci beyitte klasik Türk şiirinde kullanılan mazmunlardan biri olan “gümüş gibi beyaz kol”dan bahsedilmiştir. Sâkînin şarap sunduğu beyaz kolu, meclisi ay parçası gibi aydınlatır. Hilmî, kahve sunan sâkînin de böyle bir özelliğe sahip olduğunu, onun bu parlak eliyle kahve sunduğunda ölmüş gönüllerin bile can bulacağını söyler. Şairin, bu teşbihi oluştururken kahvehanelerde çalışan sakalsız, genç kahveci çıraklarına telmihte bulunduğunu düşünmek mümkündür. Çünkü o dönemde, kahvehanede çalışan çıraklar mutlaka genç ve sakalsız olmak zorundaydı (Odunkıran-Alpaydın, 2013: 56'dan naklen Heise, 2001: 25).

Sekizinci beyitte yer alan “mümessek” kelimesi “içine misk karıştırılmış, mis gibi kokan” (Ayverdi, 2011: 876) anlamına gelir. “Çeşmini süzmek”le işaret edilen mânâ rahatlatma halidir. Hilmî, “gözlerini süzerek taze mis gibi diyerek Hızır elinden âb-ı hayat içiyormuş gibi iç kahveni” diyerek kahvenin nasıl içileceğine dair bir öneride bulunmuştur. Bir önceki beyitteki “ölü gönüle can verme” iddiasını buradaki Hızır'ın hayat veren hatta ölümsüzlük suyu ile pekiştirmiştir.

Hilmî son beyitte, kahve sunan gonca ağızlı sâkîye seslenerek “dudağının la'linden birini Hilmî'ye birini Remzî'ye” olmak üzere “iki fincan kahve sun”masını talep ediyor. Hilmî'nin müşebbehün bih olarak özenle seçtiği ve Osmanlı şiir geleneğinde değerli bir taş olarak kabul gören “la'l”e, kırmızı rengi sebebiyle dikkat çekilmiş ve bu taş sevgilinin dudağına teşbih olunmuştur. Burada da Derviş Hilmî, kahve sunan sevgilinin dudağını la'lden yapılmış bir fincana benzetmektedir. İkinci mısradaki la'l-dudak teşbihi ile ilk mısradaki bulunan gonca-dehen teşbihini kuvvetlendirmiştir. Şair, sadece kendisine değil yakın arkadaşı olduğu tahmin edilebilen Remzî'ye de kahve talep etmektedir.

Beyit tasavvufî açıdan incelendiğinde gonca “mahzen-i esrar”dır; “gonce-dehen”, sırların saklandığı/taşındığı ağızdır. Sâkî, şeyh/mürşid olduğuna göre Hilmî hem kendisi için hem Remzî için şeyhinden, onlara karşı lütufta bulunmasını, meded etmesini, bildiği sırları (marifetullah) onlara da aktararak ölümsüzlüğe ulaştırmasını istirham etmektedir.

5. Şiirin Transkripsiyonlu Metni

[45a]

Der Hakk-ı Kahve Dervîş Hilmî

Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün
... - / ... - / ... - / ... -

Verdi nâzıyla gelüp meclise ' unvân kâhve
Munţazırlar idi teşrifîne yârân kâhve

Sürh câmeyle gezer yerli şakîdir bâde

Yemenîdir ki giyer miskîce kaftân kahve

Kim dese haqqına nâ-puhte anîñ bönlük ider
Girdi tennûra idüp sînesin ‘uryân kahve

Çâl u kîlden geçirince niçeler darb etdi
Şubh olunca ne belâ çekmede el-ân kahve

Hâk olup maḥv-ı vücûd itdiginin luḫfunu gör
Çeşm-i a‘yâna cilâ olmada her ân kahve

Şâzelî mevcûdudur rûhına Hâk rahmet ede
Yevm-i maḥşerde ola bâ‘ iş-i gufrân kahve

Ola sâķisi ḫuşuşâ ki anîñ sâ‘ id-i sîm
Vire destiyle olur mürde-dile cân kahve

Süzerek çeşmini iç tâze mümessek diyerek
Hızr elinden içelim çeşme-i ḫayvân kahve

Meded ey ḡonce-dehen Hilmîye Remziyle de şun
Kerem et la‘l-i lebûñle iki fîncân kahve

SONUÇ

Kültürümüzün önemli bir parçası olan kahve üzerine bugüne kadar pek çok yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıların bir kısmı mensur olmakla birlikte kahvenin özelliklerinin edebî sanatlarla süslenerek anlatıldığı manzum metinler de bulunmaktadır. Klasik Türk şiirinde en çok tercih edilen nazım şekli gazeldir. Derviş Hilmî’nin kahvenin özelliklerini konu edinerek Mevlevîliğin bazı ritüellerine çağrışımında bulunduğu kahve redifli manzumesi de dokuz beyitlik bir gazeldir. Bu şiir Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi koleksiyonunda bulunan 234 numaralı şiir mecmuasının 45a varagındadır. Mecmuada şair hakkında herhangi bir bilgi bulunmamasının yanı sıra Hilmî mahlaslı şairlerin eserlerinde yapılan tetkiklerde, şuarâ tezkirelerinde ve inceleyebildiğimiz şiir mecmualarında bu şiire rastlanmamıştır. Dolayısıyla gazelin sahibi hakkında “Derviş Hilmî” adı ve Remzî isimli/mahlaslı arkadaşı haricinde herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Şiirdeki çağrışımlardan hareketle Mevlevî veya Mevlevîliğe sempati duyan bir şair olduğu tahmin edilmektedir. Aruzu kullanmadaki başarısı, kahve zemininde yaptırdığı çağrışımlar ve kullandığı edebî sanatlardan hareketle kaleminin kuvvetli olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Acar, Esmâ (2020). “Klasik Türk Şiirinde Kahveye Bakışı Yansıtan Birkaç Örnek ve Kahveye Dair Manzum Bir Fetva”, *KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, S. 1, s. 84-100.

Açıkgöz, Namık (1999), *Kahvenâme*, Ankara: Akçağ Yay.

- Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehçe-i Osmani*, (haz., Recep Toparlı), Ankara: TDK Yay.
- Arendonk, C. Von (1988). “Kahve”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnoğrafya ve Bibliyografya Lugati, C. 6, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 95-101.
- Aydın Ahmet (2006). *Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin Fıkhî Görüşleri*, YL Tezi Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Ayvazoğlu, Beşir (2019). *Kahveniz Nasıl Olsun? Türk Kahvesinin Kültür Tarihi*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ayverdi, İlhan (2011). *Kubbealtı Lügati, Misalli Büyük Türklçe Sözlük*, İstanbul: Bilnet Matbaacılık.
- Bostan, İdris (2001). “Kahve”, TDVİA, C. 24, s. 202-205.
- Cengiz, Halil Erdoğan (2011). “Kahvenin Kirli Çamaşırları”, *Ehlikeyfin Kitabı*, (haz. Fatih Tıǧlı), İstanbul: Kitabevi Yay.
- Coşan, Leyla (2019), “Alman Seyyahların Gözüyle Osmanlı İmparatorluğunda Kahve Kültürü (17-19. yy)”, *Türk Kahvesinin 300 Yıllık Almanya Yolculuğu*, (ed. Latif Çelik), Würzburg-Almanya: Visart Matbaa.
- Demir, Erkan (2011). “Kahve-Mistik Bir Lezzetin Küresel Bir Tutkuya Dönüşümünün Kısa Tarihçesi”, *Türk Kahvesi Kitabı* (ed. Emine Gürsoy Naskali) İstanbul: Kitabevi Yay.
- Devellioğlu, Ferit (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Düzdağ, M. Ertuğrul (1972). *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Odunkıran, Fatih, Alpaydın, Bilal (2013). “Klasik Türk Şiirinde Mükeyyefiyat unsuru olarak Kahve ve Hikâye-i İcad-ı Kahve-i Yemen”, *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul, Türkiye, C. III, s. 43-80.
- Gündüzöz, Güldane (2012), *Bektaşî Kültüründe Yemek Motifi*, YL Tezi Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Samsun.
- Heise, Ulla (2001). *Kahve ve Kahvehâne* (çev. Mustafa Tüzel) Ankara: Dost Kitabevi.
- Hattox, Ralph S. (1998). *Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakınoğu'daki Kökenleri* (çev. Nurettin El-Hüseyni), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Kaplan, Yunus (2018). “Son Dönem Kıbrıs Divan Şairi Hasan Hilmî Efendi ve Bilinmeyen Şiirleri”, *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 1(2): s. 33-48.
- Katip Çelebi, *Kitâb-ı Cihân-nümâ li-Kâtib Çelebi*, (Tıpkıbasım), Boyut Yayınları. http://www.kitabicihannuma.com/Cihannuma_pdf/11-Cihannuma_501-550.pdf 01.12.2020.
- Kaya Kol, Merve (2018). “Klasik Türk Şiirinde Kahvenin Edebi Serüvenine Dair”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 6, S. 13, s. 346-355.

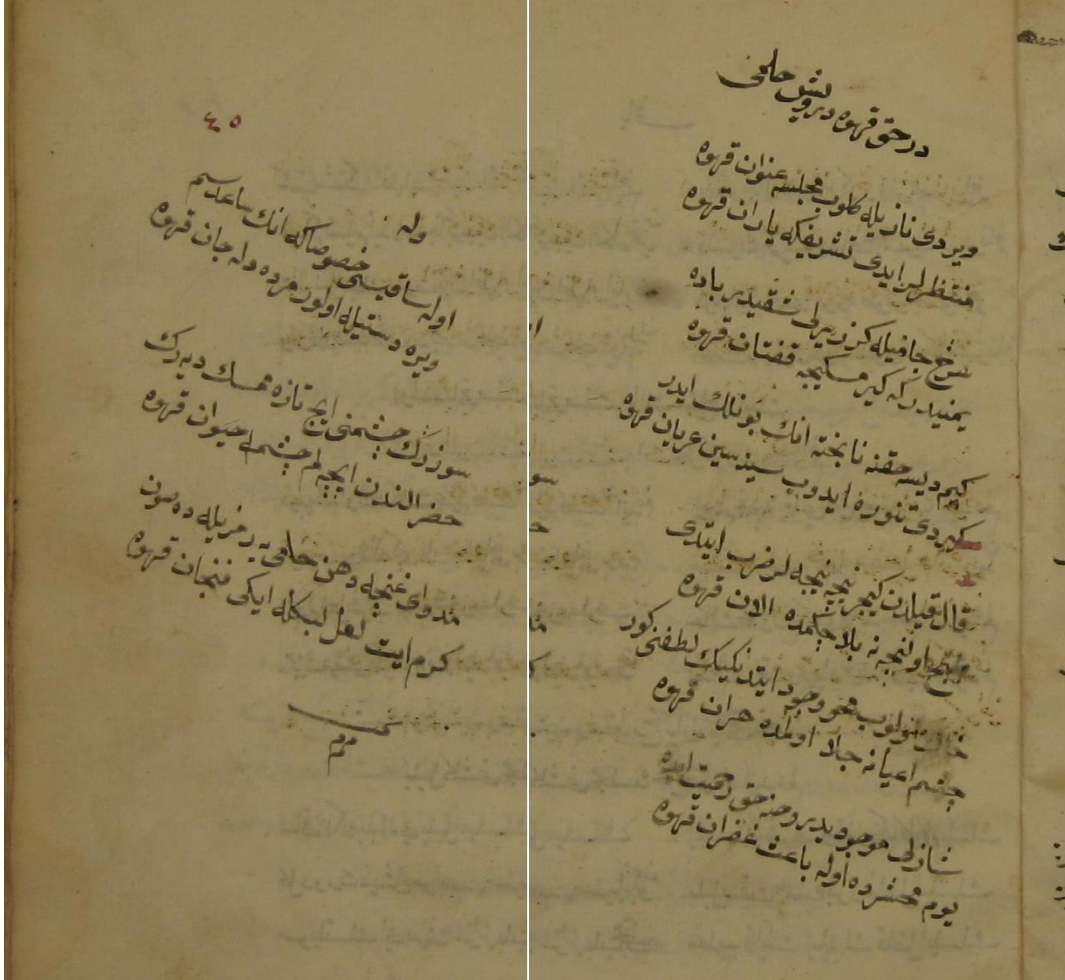
- Kesik, Beyhan, Koç, H., Kaçar, K. (2018). *Kıbrıslı Hilmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânçesi ve Diğer Şiirleri*. İstanbul: Kesit Yay.
- Kesik, Beyhan (2020). “Kıbrıslı Hilmî'nin Kahvenâmesi”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume 6, Issue 3, s. 484-492.
- Kılıç, Esra (2017). “Yabancı Seyyahların Türk Sofra Kültürüne Ait İzlenimleri Üzerine (16. Ve 17. Yüzyıl)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 8, s. 97-117.
- Kırlı, Cengiz (2000). “Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlıda Sosyal Kontrol”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 83, s. 58-79.
- Koç KESKİN, Neslihan (2011). “Kahve ile Bâde Âresinde 17. Yüzyıl Divan Şairlerinden Yükselen Sesler”, *Türk Kahvesi Kitabı* (ed. Emine Gürsoy Naskali) İstanbul: Kitabevi Yay.
- Koz, M. Sabri (2011). “Kahvenin Tarihine Derkenâr”, *Ehlikeyfîn Kitabı* (haz. Fatih Tıgılı), İstanbul: Kitabevi Yay.
- Mecmua-i Eş'ar*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Koleksiyonu 34 AE mnz 234.
- Pala, İskender (2004). *Kahve Molası*, İstanbul: LM Yayıncılık Yay.
- Hüseyin Remzî, *Lügat-i Remzî* (haz. Ali Birinci), İstanbul: T.C. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Soysal, Orhan (2002). *Eski Türk Edebiyatı Metinleri*, Ankara: MEB Yay.
- Şahbaz, Selin (2007). *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler, Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri ve Önemi: Aydın Merkez Örneği*, YL Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Aydın.
- Taştan, Yahya Kemal (2009). “Sufi Şarabından Kapitalist Metaya Kahvenin Öyküsü”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 2, S. 4, s. 53-86.
- Tunç, Şafak (2014). *Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri*, YL Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Yalap, Hakan (2017). “Klasik Türk Edebiyatı Işığında Edebiyat ve Kültür Tarihimizde Kahve ve Kahvehaneler”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 3, s. 1907-1930.
- Yaman, Talat Mümtaz (2011). “Türkiye’de Kahve ve Kahvehâneler”, *Ehl-i Keyfîn Kitabı*, (haz. Fatih Tıgılı), İstanbul: Kitabevi Yay.
- Yaşar, Ahmet (2005). “Osmanlı Şehir Mekanları: Kahvehane Literatürü”, *TALİD*, C. 3, S. 6, s. 237-256.
- Yaşar, Ahmet (2006). “Erken Modern Dönem Osmanlı’da Kamu Mekânı Üzerinde Mücadele: Kahvehane Yasaklamaları”, *Uluslararası XV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara.

<https://dergipark.org.tr/tr/ 24.11.2020>

<http://teis.yesevi.edu.tr/ 23.11.2020>

<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78453/mecmualar.html 24.11.2020>

Ek: Şiirin yazma metni: Millet Kütüphanesi 34 AE Mnz 234

Çatışma beyanı: Makalenin yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.